

14
SKŁAD WYROBÓW MAKROLITYCZNYCH PRZEMYSŁU ŚWIDERSKIEGO
STANOWISKA WYDMOWEGO ŚWIDRY WIELKIE I

Wyroby krzemienne, omawiane w tej publikacji, pochodzą ze składu ("skrytki") wyrobów makrolitycznych, odkrytego przeze mnie w kwietniu 1921r. na stanowisku wydmowym Świdry Wielkie I - stanowisku macierzystym przemysłu świderskiego I. W latach 1919-1934 stanowisko to było przedmiotem moich systematycznych badań, które miały na celu wyjaśnienie zagadnień podstawowych dla tego, wówczas nowego przemysłu, mianowicie: składu jego inwentarza narzędzi krzemiennych, jego warunków stratygraficznych i jego wieku geologicznego. Wyniki tych badań przedstawione zostały w dwóch publikacjach, z których pierwsza jest poświęcona zagadnieniu wieku przemysłu świderskiego (L. Sawicki 1930)¹, druga - jest monografią tego przemysłu, precyzującą podane w poprzedniej publikacji oznaczenie jego wieku (~~L. Sawicki 1935~~)². Publikacje te oraz uzupełniająca je opublikowana ostatnio praca o zagadnieniu wieku wydm³, (~~L. Sawicki 1958~~), pozwalają ograniczyć charakterystykę stanowiska Świdry Wielkie I do podania najważniejszych danych, będących wynikiem dotychczasowych badań tego stanowiska.

Stanowisko znajduje się w odległości 21 km na SE od Warszawy, w przedolinie Wisły, w pobliżu ujęcia jej prawobrzeżnego dopływu Świdra, na nadzalewowym tarasie akumulacyjnym pra-Wisły (fig.1). Przed rozwianiem stanowisko przedstawiało wał wydmy - wydmy grzędową, o kierunku NWN - SES, odpowiadającą linii brzegowej pra-Wisły na tym odcinku w okresie tworzenia się tej wydmy. Pierwotna jej długość wynosiła ok. 500 m, szerokość podstawy ok. 100 m, wysokość ok. 4 m. W 1919r. była ona już prawie całkowicie rozwiana przez wiatry zachodnie i północno-zachodnie. W części środkowej ^{rozwiązana była} kotlinowata, ^{ta część z partią strąpną podzieta wyciek} do poziomu poniżej stropu podłoża - piasków tarasu akumulacyjnego pra-Wisły, zawierających domieszkę różnej grubości żwiru i drobnych głazików, które zaścieślały powierzchnię deflacyjną tej części stanowiska. Jedynie na krańcach północnym i południo-

wym były zachowane niewielkie zboczowe partie wału wydmowego z późnoholoceńską glebą leśną w stropie, pokrytą piaskami współcześnie nawianymi.

Stanowisko Świdry Wielkie I było stanowiskiem o bogatej, różnorodnej zawartości kulturowej,⁴ występującej przeważnie na złożu wtórnym, na powierzchni deflacyjnej. Rozmieszczenie zawartości kulturowej na powierzchni stanowiska było nierównomierne i o różnym składzie. Część północną stanowiska charakteryzowało skupienie materiałów krzemiennych epipaleolitycznych tardenuaskich z surowca narzutowego kredy bałtyckiej, całą zaś część południową - zwarte występowanie wyrobów krzemiennych z surowca górnoastarckiego, reprezentujących przemysły świderskie I i II. Przeważały wyroby przemysłu świderskiego I, występujące pojedynczo i w skupieniach na powierzchni deflacyjnej oraz w postaci g n i a z d ~~w skupieniach~~, wypełniających drobne zagłębienia w dolnym poziomie starego piasku wydmowego, sięgające niekiedy do jego spągu. Miejscami, powyżej poziomu (tych skupień i g n i a z d, znajdowały się pojedynczo i w skupieniach wyroby krzemienne przemysłu świderskiego II, wyżej - w stropowym, zbielcowanym poziomie starego piasku wydmowego - wyroby krzemienne przemysłu epipaleolitycznego typu azylsko-tardenuaskiego, a w spągu nadległej późnoholoceńskiej gleby leśnej - wyroby późnotardenuaskie i neolityczne (sporadycznie).

Ten układ stratygraficzny został dokładnie stwierdzony w wyniku szczegółowych badań stratygraficznych, przeprowadzonych na nierozwianej całkowicie południowej części stanowiska. Przedstawia go profil poprzeczny końcowej południowej partii wału (fig. 2), który zarazem przedstawia warunki stratygraficzne s k ł a d u omawianych w tej publikacji wyrobów makrolitycznych, odkrytego na terenie objętej tym profilem części stanowiska. Zawartość s k ł a d u stanowiły różnego rodzaju wyroby, wśród których przeważały narzędzia, łącznie 41 okazów. Były one starannie ułożone w trzy warstwy, w rzucie poziomym - w kształcie trójkąta (fig. 3). Warstwa górna znajdowała się o ok. 10 cm poniżej powierzchni deflacyjnej, przedstawiającej w tym miejscu dno deflacyjnego wcięcia w końcową partię wału wydmowego z glebą leśną w stropie, pokrytą piaskiem

współcześnie nawienym. W stosunku do krawędzi tego wcięcia s k ł a d znajdował się w odległości 5m na N od niej, na głębokości 1m poniżej warstwy gleby leśnej. Odkryty został przy odsłanianiu spągu starego piasku wydnowego. Jego zawartość stanowiły wyłącznie wyroby krzemienne makrolityczne, których układ był pierwotny, niezmienny. Ich złożo znajdowało się dokładnie w dolnym poziomie kulturowym stanowiska - w poziomie przemysłu świderskiego I. W pobliżu znajdowały się trzy g n i a z - d a wyrobów krzemiennych tego przemysłu, a ponadto, pojedynczo występujące, odłupki i wióry.

Inwentarz ^v

Publikowane materiały nie reprezentują całej zawartości s k ł a d u, a tylko jego większą część - 24 okazy. ~~na 44~~. Siedemnaście okazów zaginęło w następstwie dokonanej przez hitlerowców, w czasie powstania warszawskiego, dewastacji zbiorów archeologicznych w Muzeum Narodowym w Warszawie. To też podana poniżej charakterystyka zawartości s k ł a d u jest niepełna, gdyż jest oparta na części materiałów, ~~które ją stanowiły~~.

S k ł a d zawierał wyłącznie wyroby makrolityczne, przedstawiające specjalny zespół przemysłowy o jednolitym charakterze morfologicznym. Zgodność tę podnosi jeszcze fakt, wykonania ich z tej samej odmiany świętokrzyskiego surowca jurajskiego - górnostarckiego, barwy sepiowej i ciemnej szarawo-sepiowej. Ta odmiana surowca i o jasnym woskowym zabarwieniu jest charakterystyczna dla występującego na tym stanowisku przemysłu świderskiego II oraz, częściowo, również dla przedmiotów epipaleolitycznych. Z tą odmianą surowca kontrastuje odmiana tegoż górnostarckiego surowca wyrobów przemysłu świderskiego I, które są barwy brunatnej (czekoladowej) i brunatno-czerwonej (brunatno-wiśniowej).

Śród omawianych wyrobów makrolitycznych wyróżnia się surowcem i staniem zachowania ^{ponieważ} (Jeden okaz, podany na tabl. VII, 2-2a.^x) Jest on wykonany z krzemienia reurackiego, którego złoża macierzyste, podobnie jak krzemieni górnostarckich, występują w wapieniach północno-wschodniego zbocza Gór Świętokrzyskich - w pasie terenu na N linii Ostrowiec - Omielów i w obrzeżeniu antykliny Bałtowskiej (J. Sencenowicz 1923 i 1934.⁵⁻⁷

^x na pierwszym egzemplarzu poprawić na VII

~~W. Bożarski 1948~~). Okaz ten zasługuje na uwagę również ze względu na charakter kory jego prawego boku. Kora lewego boku nie różni się od kory konkrecji krzemieni górnoastarczkich: cienka, o powierzchni drobno-chropowatej, pokryta częściowo skorupą limonitową. Kora prawego boku przedstawia pokrywę grubości do 1mm, o powierzchni zadzierzystej, bardzo nierównej, zawierającej występujące w niej zwarcie typowe ziarna piasku kwarcowego różnej grubości. Kora ta wskazuje na kontakt ze skałą piaszczystą, którą na tym terenie mogłyby być piaski lub piaskowce keloweju. ~~to~~ Jest to zagadnienie geologiczne. W jego wyjaśnieniu jest zainteresowana również prehistoria. Oznaczenie miejsca wychodni rauraku z tego rodzaju kontaktem byłoby zarazem dokładną lokalizacją terenu, na którym ^{mieli swój udział} (wytwórcy wyrobów makrolitycznych przed ~~wielką~~ wędrówką w dół Wisły, ówczesną jej doliną, która doprowadziła ich do wydmy w Świdrach Wielkich, znajdującej się w tym czasie w stadium początkowym tworzenia się. Okaz omawiany wyróżnia się ponadto stanem zachowania. Obie jego powierzchnie - górna i dolna, oraz krawędź zaszczerbiona są jednakowo intensywnie solicznie wyświecone. W zestawieniu z pozostałymi wyrobami, których powierzchnie są ^{przez} (bardzo słabo wyświecone, a paru okazów nawet zupełnie matowe, świeże - wyświecenie tego okazu nadaje mu wygląd "s t a r e g o" narzędzia, wykonanego znacznie wcześniej, które zostało dołączone do zespołu narzędzi "n o w y c h". Poza różnicą surowca i różnym stanem zachowania powierzchni, okaz ten ani swoimi wymiarami, ani pod względem technicznego wykonania i morfologią swoją nie różni się od pozostałych wyrobów.

Publikowaną część inwentarza s k ł a d u stanowią wyroby, których długość - przy szerokości od 5-6cm (5 okazów) do 11cm (20 okazów) - waży się w granicach od 6,5 do 9cm - 4 okazy, i od 9 do 14cm - 21 okazów. Większość - 17 okazów, to duże i przeważnie grube (do 4 i 6-7cm) odłupki typu degrossissazowego. Za wyjątkiem bryłowego rdzenia odłupkowego (tabl. I, 1) - pozostałe 24 okazy to różne narzędzia, przeważnie o typowej wtórnej obróbce. Nie reprezentują one specjalnego przemysłu makrolitycznego, niezwiązanego z przemysłem opartym na półsurowcu wiórowym,

część lewego boku odłupni struga (tabl. V, 26). Odbicie tej serii odłupków oraz zbitcie - stępienie krawędzi ^{górnej} stryku ~~górnego boku z pokrytym~~ ^{ego} korą bok ~~lewy~~ ^{ego} prawym ~~okasu~~ - to były zabiegi techniczne, które dały dobry, mocny uchwyt, ułatwiający operowanie tym narzędziem.

Nie tylko ten okaz, w szczególności jego część górna z ostrzem struga, daje nawiązanie omawianego zespołu wyrobów makrolitycznych do przemysłu wiórowego, prawdopodobnie - do przemysłu świderskiego. Na związek z tym przemysłem wskazuje również fakt sporadycznego występowania na stanowisku Świdry Wielkie I, w skupieniach i gniazdach przemysłu świderskiego I, grubych narzędzi, które charakterem obróbki, a niektóre z nich i swoją typologią dobrze pasują do omawianego zespołu wyrobów makrolitycznych. Różnią się od nich nieco mniejszymi wymiarami oraz tym, że są to przeważnie narzędzia wykonane z zużytych rdzeni i narzędzia użytkowane wtórnie jako rdzenie. Podaję je w monografii przemysłu świderskiego (~~L. Sewicki 1935~~) na tablicach: V, rys. 1-1a, VI, rys. 1-1b - 4-4a, XVII, rys. 3-3a i XIX, rys. 1-1c. ⁸ Narzędzia te i omawiane wyroby makrolityczne nie mają miejsca w ogólnie przyjętej i stosowanej systematyce typologicznej narzędzi krzemienych stanowisk paleolitu górnego. Z faktu tego nie wynika, ażeby w inwentarzach tych stanowisk wyroby makrolityczne nie występowały. Oczywiście występują, tylko znamy je niedostatecznie, ponieważ publikowane są przeważnie narzędzia t y p o w e, oparte niemal wyłącznie na półsurowcu wiórowym. Stąd oznaczenie i klasyfikacja wyrobów tego typu jak omawiane nie może nie nastroczać trudności. W swojej klasyfikacji tych wyrobów, a są to - prócz jednego rdzenia odłupkowego - różne narzędzia, oparłem się na kryterium typu ostrza pracującego, jako na kryterium podstawowym. Oto charakterystyka wyróżnionych na tej podstawie narzędzi, którą ^{y)} poprzedza opis wspomnianego rdzenia.

(tabl. I, rys. 1)
Jest to rdzeń odłupkowy atypowy. Przedstawia gruby, płytowaty ok-ruch rozbitej, dużej konkrecji krzemiennej; płaszczyzna uderzeń uzyskana nie intencjonalnie - wykorzystano górną, końcową partię zundulowanej powierzchni negatywu rozbicia konkrecji. Krawędź podstawy odłupni nosi

x) Poprawnie w pionowym egzempl.

wyraźne ślady użytkowania podobnego do strugów: jest pokryta wielokrotnymi, drobnymi wyszczerbieniami, zbita i miejscami wyraźnie cofnięta.

zupot. w którym - zgodnie z kryterium pryncypalnym dla ich podziału - wyróżniamy dwie grupy.
Narzędzia przedstawiają się z dwóch grup narzędzi; o ostrzach przystosowanych do cięcia, ciosania, żłobienia i rycia - pierwsza grupa, oraz o ostrzach przystosowanych do skrobienia i strużenia - druga grupa. A więc każda z tych grup obejmuje narzędzia różne. W grupie pierwszej są to:

2 odłupki o krawędziach nieregularnie, drobno zaszczerbionych (tabl. I, rys. 2 i 4-4a). Krawędź lewa pierwszego odłupka (rys. 2) zaszczerbiona na stronie dolnej, prawa - w połowie na stronie górnej, w połowie na stronie dolnej; zaszczerbienie krawędzi drugiego odłupka (rys. 4-4a) jest obustronne i ma charakter zaszczerbienia noża - piłki.

4 ciosaki⁹, ^{w tym dwie} o ostrzach intencjonalnie łukowato (obłęcznikowo) wciętych (tabl. II, rys. 4-4a i VIII, rys. 3-3a), pochodne ostrzy nazwanych przez S. Krukowskiego dwurogaczami (~~S. Krukowski 1939-1948~~)¹⁰. Pierwszy z tych okazów (rys. 4-4a) jest wykonany na typowym, dużym degrossissazowym odłupku, odbitym od konkrecji pokrytej korą, którego szerokość jest niemal dwukrotnie większa od długości. Bok prawy (na rysunku koniec górny) wklęsło wcięty przedstawia ostrze ciosaka. Uzyskano je przez odbicie ^{od ostrzy górnej} dużego odłupka, który ściał poprzecznie końcową pertię prawego boku, dając ukośną, wklęsłą płaszczyznę dolną ostrza, następnie - przez zaszczerbienie, na stronie górnej, krawędzi tego ściała serią odłupkowych szczerb. Dało to w wyniku jednostronnie zaszczerbione dźkatowate ostrze. Krawędź ostrza zbita, pokryta, tylko na stronie górnej, drobnymi wyszczerbieniami, związanymi z jego użytkowaniem.

Drugi ciosak (tabl. VIII, rys. 3-3a) różni się od poprzedniego wykonaniem ostrza, półsurowcem, którym jest typowy odłupek z grubą piętka, przedstawiającą część płaszczyzny uderzeń, oraz zaszczerbieniem częściowym obu krawędzi bocznych. Ostrze tego samego typu jak pierwszego ciosaka. Zaszczerbienie intencjonalne tylko na stronie górnej ostrza,

⁹ Termin zapożyczony od S. Krukowskiego. (1939-1948). S. Krukowski, *Palaeolith. Prehistoria ziem Państwa, Encyklop. Polska, t. IV, P. A. U. Kraków 1938-1948.*
¹⁰ S. Krukowski, *Palaeolith.*

która przedstawia strome ścięcie szczybami odłupkowymi. Dolna strona ostrza niemal płaska - bardzo słabo ukośnie ścięta szczybami łuszczkowymi. Zaszczerbianie to jest związane z pracą ostrza; krawędź zbita, pokryta drobnymi wyszczerbieniami, przeważnie na stronie dolnej.

Trzeci ciosak (tabl. III, rys. 3) wykonany z grubego, płaskiego, szerokiego odłupka (na rysunku podany szerokością w pozycji pionowej). Ostrze ciosaka surowe, motykowate, cienkie, rękowato wygięte, krawędź wyszczerbiona na skutek użytkowania, na węgle prawym, na stronie dolnej, drobno zaszczerbiona. Prawy, gruby bok ciosaka niemal pionowo ścięty serią dużych odłupków; krawędź ścięcia zbita, pokryta negatywami drobnych odłupków łuszczkowych. Ścięcie prawego boku ma charakter przystosowania ciosaka do wygodnego, mocnego ujęcia, które zapewniało sprawne operowanie nim. Bok lewy gruby, pokryty korą konkrecji.

Ciosak czwarty (tabl. V, rys. 2-2a) różni się od poprzedniego nie tylko wyjątkowo dużymi wymiarami oraz obróbką tylca, ale przede wszystkim swym wyglądem - sercowatego ostrza ręcznego. Jest to duże, ciężkie narzędzie, doskonale przystosowane do użytku ręcznego, dzięki obróbce jego grubej tylcowej partii. Wykonany z dużego, grubego, szerokiego odłupka (na rysunku podany szerokością w pozycji pionowej) o podstawie grubości 6 cm. Ostrze ciosaka obejmuje końcową, szpiczastą część lewego boku tego makroodłupka. Obie krawędzie ostrza zaszczerbione zwrotnie: krawędź prawa - na stronie górnej, lewa - na stronie dolnej. Krawędź lewa - w przeciwieństwie do prawej, która jest ostra i tylko w partii wierzchołkowej pokryta drobnym wtórnym retuszem - nosi wyraźne ślady użytkowania: jest drobno wyszczerbiona, u wierzchołka obustronnie, zbita i stępiona (starta), a łącznie z nią jest stępiona również przyległa partia surowej krawędzi tegoż lewego boku ciosaka. Bok prawy, poniżej ostrza, pokrywa negatywy przeważnie dużych odłupków, które ścięły niemal do spodu grubą (do 1 cm) korą konkrecji. Krawędź tej części tego boku, za wyjątkiem drobnej partii w pobliżu ostrza, jest pokryta nie usuniętą całkowicie korą i nie ujawnia śladów użytkowania. Tylce ciosaka przedstawia grubą, dolną część makroodłupka,

przystosowaną do dobrego ujęcia. Przystosowanie to polegało na ścięciu podstawy (z sęczkiem) przez odbicie ^{na bieżącej powierzchni} oraz obu boków makroodłupka. Odbicie boku lewego ścięło część krawędzi lewego ostrza ciosaka, które - jak na to wskazują partie negatywów szczerb, zachowane na dolnej stronie krawędzi tego ścięcia - ostrze to pierwotnie było dłuższe.

2 grube ryłce boczne odłupkowe (tabl. III, rys. 4-4c i 5-5b). Półkulkowcem pierwszego okazu (rys. 4) jest część dużego, grubego odłupka rdzeniowatego, drugiego okazu (rys. 5) - gruby odłupak podgięty, również o wyglądzie rdzeniowatym. Boczne płaszczyzny obu ryłców przedstawiają typowe negatywy odpadków ryłcowych. Górne płaszczyzny ryłcowe, zorientowane niemal prostopadle do bocznych, uzyskano - w przykładzie pierwszego okazu (rys. 4c) - przez odbicie jednego dużego odpadka, w przykładzie drugiego okazu (rys. 5b) - przez odbicie od krawędzi ostrza ryłcowego kilku ~~odpadków~~ powierzchniowych odłupków. Krawędzie ostrzy ryłcowych obu okazów mają wyraźne ślady użytkowania, jak świadczą o tym wyszczerbienia oraz stępienie na skutek starcia. Zaszczerbienia, wyszczerbienia i stępienie drobnych partii niektórych krawędzi bocznych wskazują na to, że okazy te były użytkowane łącznie do różnych czynności. Odbicie dwóch dużych odłupków na stronie dolnej pierwszego okazu (rys. 4a), od jego krawędzi bocznej, miało niewątpliwie na celu ułatwienie operowania tym narzędziem.

Do grupy narzędzi o ostrzach przystosowanych do cięcia należą niewątpliwie okazy podane na tablicach: (~~IV, rys. 1-1a~~) ^I I, rys. 3-3a, ^{II} II, rys. 1-3-3a i ^{III} III, rys. 1-1a ^{IV} IV, ^{oraz} są to narzędzia różnego typu, o ostrzach różnych, choć - z wyjątkiem ^{oraz} ~~niektórych~~ z wymienionych okazów (tabl. IV, rys. 1-1a) - łączy je ta sama zasada obróbki ostrza pracującego. Polegała ona na ukośnym ścięciu górnej strony obranej na ostrze części danego okazu. Faktem oboma technice obróbki narzędzi paleolitycznych i epipaleolitycznych ~~jest~~ ^{jest} pozostawienie na stronie dolnej ostrza niektórych okazów powierzchni z korą. Przykładem tego jest okaz podany na tabl. ^I I, rys. 2. Jest to trójścienny okruch przemysłowy o wyglądzie kołka. Gruby ^{dziu} jego koniec jest tyłem przystosowanym do dobrego ujęcia, koniec zaś przeciwny, mniejszych wymiarów, przedstawia, dzięki wtórnej ob-

Y 49.?

róbce, łukowate ostrze typu skrobacza łódkowatego. Ostrze to wykonano przez ukośne, ^{podłużne} ścięcie, trzema kolejno odbitymi wiórami, końcowej partii ostrego grzbietu tego pseudokołka oraz odbicie dwóch odłupków od podstawy jego prawego boku, a następnie zaszczerbienie łukowatej krawędzi ostrza łuskami wiórowymi o układzie wachlarzowym. Powierzchnią ^dpostawy całego okazu, a więc również ostrza, jest pokryta korą ^{powierzchni} ~~wyższej~~ konkretacji. Kora na krawędzi ostrza zbita, krawędź ostrza stępiona, z wyszczerbieniami na bokach na stronie dolnej. Krawędź środkowej partii ostrego grzbietu okazu, po stronie prawej, pokryta łuskowym powierzchniowym retuszem, miejscami zbita, z obustronnymi wyszczerbieniami.

Narzędziem tego samego typu jak wyżej omówione jest okaz podany na tabl. ^{II} ~~I~~, rys. 1. ^{-1a} Jest to długi, ^{makro}degressywny odłupek, również trójścienny. ^(miedzi i talmu wysiłku grubą podłużną tego odłupka) ~~Podstawę i~~ Bok prawy ^{gruby} pokryty korą, bok lewy to ostra krawędź odłupka; górną jego stronę, ~~podobnie jak okazu poprzedniego,~~ ^{również} pokrywają ^{(negatywy dużych odłupków, odbitych od krawędzi prawego boku.} Górny koniec tego makroodłupka, podobnie ukośnie, ^{podłużnie} ~~poprzecznie~~ ścięty, przedstawia ebauche ostrza tego samego typu jak okazu poprzedniego. Ścięcie wykonano przez odbicie odłupka o podstawie szerokości ostrza, a następnie wióra, który ^{ukłonie, taernie z wrosną negatywną tego odłupka,} ~~ściął~~ brzeżną partię prawego boku ostrza. ~~W~~ Powierzchnia ^{40/} dolna ostrza, jak u pierwszego okazu, ~~jest~~ pokryta korą powierzchnią prawego boku makroodłupka. Krawędź ostrza niemal prosta - asymetrycznie, łagodnie dwuspadkowa, z występem w postaci zębu w punkcie styku podstaw negatywów odłupka i wióra, przedstawiających powierzchnie ścięcia. W miejscu tym krawędź ostrza jest wyszczerbiona a szpic zębu zbity i stępiony. Zbite i stępione są również oba boczne końcowe punkty krawędzi ostrza. Są to jedyne ślady użytkowania tego ostrza. Poza tym, odłupek ten - jego cała ostra krawędź lewego boku była użytkowana jako narzędzie tnące - nóż-piłka. Świadczy o tym niemal zwarte wyszczerbienie krawędzi, częściowo obustronne, oraz jej stępienie - starcie.

Okaz podany na tabl. ^I ~~I~~, rys. 3-3a włączony został do tej grupy narzędzi ze względu na ścięcie jego lewego boku, które jest tego samego typu jak ścięcia obu powyżej omówionych ostrzy.

Okaz ten przedstawia gruby okrucen (40-45 mm) przemysłowy konkre-
cji. Jego bok prawy, przez odbicie dwóch dużych odłupków, pionowo ścię-
ty, o krawędzi dolnej asymetrycznie obciążnikowo wciętej i cofniętej.
Wcięcie to uzyskano w wyniku odbicia początkowo dużych, następnie coraz
mniejszych odłupków i łuszczyk; krawędź w partii najgłębszego wcięcia
zbita i cofnięta, poza tym ostra, pokrywają ją drobne łuszkowe wyszczer-
bienia.

Bok lewy, sądząc z zachowanej części negatywu dużego odłupka, był
strome ukośnie ścięty. Krawędź dolna tego boku została ścięta przez
odbicie długiego odłupka wiórowego, w który wcięte są negatywy następ-
nie odbitych mniejszych wiórów, a w te ostatnie nieliczne duże łuski i
drobne szczyrby retuszu krawędziowego oraz krótki, szeroki negatyw od-
łupka. Negatywy te dowodzą wtórnej, celowej obróbki, dzięki której gór-
na część boku, objęta tym ścięciem, jest wielościenna i łukowata. Chara-
kter obróbki tego boku nie pozwala przyjąć, że miała ona na celu przy-
stosowanie tego okazu do dobrego ujęcia podczas pracy ostrzem wcięcia
obciążnikowego. Jednocześnie jednak przyjęcie, że górna krawędź ścięcia
lewego boku była krawędzią ostrza nie może nie nasuwać wątpliwości, po-
nieważ podstawą tego ścięcia, a więc zarazem podstawą ostrza pracujące-
go, jest powierzchnia pokryta korą. Od tych wątpliwości nie były wolne
również ostrza dwóch powyżej omówionych okazów (tabl. ^{x)} III, rys. 1 i 2) i
nie będą od nich wolne ścięcia, zasadniczo tego samego typu, wykonane na
dwóch innych narzędziach (tabl. ^{II} III, rys. 3-3a i ^{VI} I, rys. 2). W każdym ra-
zie, fakt zastosowania tego rodzaju ścięć przy obróbce stosunkowo tak
licznych i różnych narzędzi uważać należy za charakterystyczną cechę
przemysłową tego zespołu wyrobów nakręplitycznych. Zagadnieniem otwar-
tym jest zagadnienie funkcji tych ostrzy i sposobu posilkowania się
nimi. Jest to zresztą zagadnienie otwarte w stosunku do większości zna-
nych i sklasyfikowanych narzędzi paleolitycznych. Jeżeli w tym wypad-
ku wysuwa się ono na plan pierwszy, to sprawia to fakt, że podstawy tych
ostrzy, które ^{ymy są} jest surowe, pokryte korą powierzchnie, ^{na krawędzi} ~~nie~~ ujawnia ¹³ uszko-
dzeń ^{niezależnie od} związanych z pracą, ~~tych ostrzy~~.

X) poprawić na pierwszym egzemplu.

Narzędziami tnącymi rdzeniowatymi, pochodnymi ciosaków, są okazy podane na tablicach ^{II}III, rys. 3-3a i ^{III}III, rys. 1, oraz dolna część okazu już omówionego - tabl. V, rys. 2-2b. Pierwszy z tych okazów (tybl. ^{II}III, rys. 3-3a) to gruby, rdzeniowaty okruch przemysłowy konkretacji, którego część górna została podkuźnie ukośnie ścięta przez odbicie dużego odłupka, a następnie drobnego odłupka na lewym boku i dwóch wiórowych łusek na boku prawym. Krawędź dolna tego ścięcia jest krawędzią ostrza pracującego. Pokrywają ją zwarcie, tylko na stronie górnej, drobne wyszczerbienia; partie końcowe lewa i prawa zbite. Krawędź ostrza nie równa, w partii środkowej łukowato wgięta, nieco cofnięta. Lewy bok ma charakter ostrza zgrzebła: zaszczerbiony łuskami odłupkowymi, krawędź drobno wyszczerbiona, zbita i stępiona. Obróbka ostrza jednostronna, zaszczerbienie odłupkowe części krawędzi na stronie dolnej, pokrytej korą, nie jest związane z tym ostrzem. Dolny koniec okazu, znacznie węższy od górnego, ukośnie ścięty przez odbicie od podstawy pokrytej korą jednego odłupka. To charakterystyczne dla tego zespołu ścięcie jest tego samego typu jak u okazów powyżej omówionych (tabl. ^III, rys. 3-3a, ^{II}III, rys. 1), Jego lewa krawędź nosi wyraźne ślady użytkowania - jest stępiona i wyszczerbiona obustronnie. Jest możliwe, że ścięcie to oraz obłęcznikowe wcięcie pośrodku krawędzi dolnej prawego boku okazu wykonane zostały w celu przystosowania go do dobrego ujęcia.

Ostatnia z omawianej grupy narzędzi tnących jest okaz podany na tabl. IV, którego ostrze różni się od poprzednich obróbką obustronną. Jest to okruch rozbitej konkretacji, duży, bryłowy, o powierzchni dolnej płaskiej, zlekka łukowato wygiętej; tylec gruby, pionowo ścięty przez odbicie odłupka, które przystosowało go do dobrego ujęcia. Koniec górny okrucza znacznie cieńszy (przed obróbką grubości do 20 mm), podgięty, przedstawia ostrze ostrołukowe. Obróbka ostrza polegała początkowo na ścięciu, na stronie górnej, obu boków tej części okrucza dużymi odłupkami, następnie - ścięciu ukośnym lewego boku ~~przez odbicie~~ ^{od strony dolnej} przez odbicie dwóch odłupków wiórowych. Ścięcie to dało ładany, szpiczasty kształt ostrza, którego krawędź została zaszczerbiona na stronie górnej drobnymi odłupkami i łuskami odłupkowymi, częściowo obustron-

nie. Krawędź ostrza ~~zobacz~~ zbita, w partii środkowej silnie, stepiona.

Ostatnią grupę narzędzi - dziewięć okazów, reprezentują wyroby różnego typu, o ostrzach przystosowanych do pracy skrobaczy - zgrzebiel. Narzędziem o ostrzu pochodnym skrobacza wiórowego jest okaz podany na tabl. V, rys. 3-3b. Okaz ten przedstawia część rozbitego podłużnie jedno-
podstawowego rdzenia odłupkowego - z dużą częścią jego płaszczyzny uderzeń i dwuściennej odłupni. Strona dolna to łukowato wgięta powierzchnia szerokiego odłupka wiórowego (rys. 3a) o podstawie częściowo ściętej przez obróbkę, na stronie górnej, ostrza skrobacza. Ostrze to zostało wykonane przez odbicie dwóch dużych odłupków, a następnie dwóch mniejszych oraz staranne zaszczerbienie krawędzi. Krawędź ostrza skrobacza wyraźnie stepiona - starta, na skutek użytkowania. Krawędź dolna odłupni zbita, miejscami cofnięta, zwarcie pokryta łuskowymi wyszczerbieniami, ^{uży} ~~uży~~ negatywami większych i drobnych odłupków łuszczkowych. Węgieł styku krawędzi lewego boku odłupni z powierzchnią dolną okazu ścięty, krawędź ściecia tak samo wyszczerbiona i zbita. Fakt ten wskazuje na użytkowanie krawędzi odłupni - być może jako struga - po rozbiciu rdzenia, którego częścią jest ten okaz.

Narzędziem bez analogii, wyróżniającym się w omawianej grupie wyrobów pod względem typologicznym oraz obróbką ostrza, ^{górnego} jest okaz podany na tabl. VI, rys. 1-1b. Jest to typowy degrossissazowy makroodłupek o wydłużonym lewym skrzydle (na rysunku okaz ten jest podany szerokością w pozycji pionowej), z wydatnym guzem powierzchniowym konkrecji, który posłużył za tylec. Prawie całą górną powierzchnię pokrywa kora. Brak jej na lewym boku, który jest ścięty intencjonalnie, oraz na części końcowej górnej boku prawego, z której kora została ścięta przez odbicie od konkrecji ^{górnego} pierwezych odłupków. Negatyw odłupka ostatniego posłużył za podstawę ^{górnego} ostrza. Ta część makroodłupka przedstawia bardzo krótkie i cienkie (12 mm grubości) jego prawe skrzydło. Zostało ono poprzecznie ^z ~~z~~ ścięte przez odbicie, ^{po} ~~po~~ stronie ~~dolnej~~ ^{dolnej}, odłupka wąskiego (13-18 mm) a szerokością odpowiadającego długości ostrza (65 mm). Odbicie tego odłupka ^{ułożeni} ~~ułożeni~~ należy za prawdziwe dzieło sztuki technicznej krzemieniar-

skiej twórcy tego narzędzia. Odłupek ten ściera ukośnie dolną stronę tej części makroodłupka, dając ostrze podgięte ku górze, o krawędzi - zgodnie z ukształtowaniem powierzchni górnej - łukowato wygiętej. Ostrze zaszczerbione ząbkowato, między zębami drobno wyszczerbione, krawędź z wyraźnymi śladami starcia, cofnięta. Górna połowa lewego boku, do styku z ostrzem poprzecznym, przedstawia ostrze typu zgrzebła o obróbce odłupkowej. Krawędź ostrza pokryta zwarcie wyszczerbieniami, w różnym stopniu stepiona, starta, miejscami zbita, silnie starta i cofnięta. Partia tyłowa pionowo ścięta przez odbicie dużego odłupka, którego negatyw przystosował tyłec do dobrego ujęcia.

Narzędziem wielorakiego użytku - z ostrzami typu skrobacza, pazura, obłęcznika i ciska (bok lewy), jest okaz podany na tabl.V, rys.1-1a. Do wyrobu tego narzędzia użyty został duży, wielościenny, płaski okruch naturalny kongrecji o powierzchniach spekań strukturalnych.

Ostrze obłęcznikowe - tabl.III, rys.2-2a, wykonane na krawędzi lewego boku okrucha dużego, grubego odłupka, z grzbietem typu zatępca boczego. Krawędź grzbietowa, poniżej partii silnie zbitej, stepiona jak krawędź naciskacza, partia końcowa zaszczerbiona i stepiona - starta. Partia węglowa dolna boku prawego i podstawy, z drobnym dętowatym występem, pokryta, częściowo obustronnie, wyszczerbieniami typu ostrza tnącego. Stan zachowania tych krawędzi wskazuje na doraźne użytkowanie tego okazu do różnych czynności.

Z kolei następnym narzędziem w tej grupie jest zgrzebło o ostrzu ostrołukowym (tabl.VII, rys.2-2a). Wykonane z grubego odłupka, którego bok lewy - podstawa zgrzebła, jest ścięty technika rylcowa, jak ścięcie na okazach już omówionych (tabl.I, rys.3-3a, II, rys.1-3) i na boku lewym zgrzebła węglowego - tabl.VII, rys.3~~7~~4. Podstawę ścięcia stanowi gruby, pokryty korą, prawy bok zgrzebła. Górna, węglowa partia krawędzi ścięcia ma charakter drobnego ostrza tnącego - kora ścięta na skutek zaszczerbienia, krawędź, po stronie górnej, zbita, pokryta drobnymi wyszczerbieniami. Okaz ten wyróżnia się surowcem krzemienym, który jest

rauracki, oraz silniejszym wyświeceniem eolicznym. Te jego cechy omówił obszerniej we wstępnej charakterystyce publikowanego zespołu wyrobów.

Pozostałe cztery okazy to: zgrzebło typu dysku, z wcięciem obłęcznikowym (tabl.VII, rys.1), zgrzebło o ostrzu zundulowanym (tabl.VIII, rys.1) i dwa zgrzebła o ostrzach węglowych (tabl.VII, rys.3-3a i VIII, rys.2). Pierwsze z nich przedstawia dolną część grubego makroodłupka, którego boki ścięto dużymi odłupkami, nadając mu kształt pochodny dysku; krawędź ostrza wtórnie drobno zaszczerbiona.

Zgrzebło o ostrzu zundulowanym to przede wszystkim piękny przykład typowego półsurowca odłupkowego; partia górna poprzecznie falisto ścięta starannym, pionowym, drobnoodłupkowym zaszczerbieniem, krawędź ostrza drobno wyszczerbiona.

Ostatnie dwa okazy reprezentują dokładnie ten sam typ zgrzebła węglowego i ponadto łączy je bliskie wzajemne podobieństwo wykonania i nawet półsurowca. Tę wzajemną morfologiczną bliskość tych okazów, sugerującą, że były one produktem jednej ręki, podnosi fakt obecności na korze obu nacięć, rysów i punktów wgłębionych jakby nakłóć. Na korze pierwszego zgrzebła (tabl.VII, rys.3 i 3b) są one nieliczne, natomiast na korze drugiego zgrzebła (tabl.VIII, rys.2) bogactwo linii o różnym przebiegu i punktów typu nakłóć jest duże. Całość przedstawia obraz wielce skomplikowany - rysunek wykonany niewątpliwie intencjonalnie, którego przynajmniej niektóre elementy mają, prawdopodobnie, znaczenie symboliczne. Brak analogii utrudnia dokładniejszą interpretację tego rysunku.

Prócz wielu wspólnych cech, zgrzebła te - jak to ilustrują ich rysunki - różnią się wymiarami, następnie tym, że ostrze pierwszego jest prawowęgłowe, drugiego lewowęgłowe, że krawędź lewego boku pierwszego ^{zgrzebła} (jest do połowy rylcowo ścięta (w górnej partii ścięcia dwuścienne), niżej zaszczerbiona, oraz że zaszczerbienie krawędzi prawego boku tego zgrzebła nadaje jej charakter noża - piłki. Prócz różnic wymie-

nionych, drugie zgrzebło różni się od pierwszego głębokim obłocznicowym wcięciem boku lewego. Krawędź tego wcięcia, w najgłębszej partii, silnie zbity i cofnięta. Wcięcie to, według wszelkiego prawdopodobieństwa, miało na celu przystosowanie dolnej części zgrzebła do dobrego ujęcia. Celowi temu, niewątpliwie, służyło również zaszczerbienie odłupkowe krawędzi prawego boku, które ścięło częściowo pokrywającą go korę. Zaszczerbienie ostrzy obu zgrzebeł bardzo staranne. Ostrze zgrzebła pierwszego, na skutek odnawiającego krawędzi zwarcie pokrytej wyszczerbieniami, w połowie pionowo ściętej i cofniętej.

Uwagi końcowe

Odkrycie na stanowisku wydnowym Świdry Wielkie I składu wyrobów makrolitycznych nie jest u nas jedynym znaleziskiem tego rodzaju. Dotychczas jednak zostały odkryte tylko dwa inne składy, oba na terenie Świętokrzyskim i nawet na tym samym terenie wydnowym.

W pradolinie Kamiennej, na stanowisku wydnowym Grzybowa Góra /pow. Skarżysko-Kamienna/, odkrytym w 1924 r. skład zawierający ponad czterdzieści bardzo starannie obrabionych, dużych półwytworów rdzeni wiórowych z surowca górnostareckiego barwy czekoladowej. Niestety, materiałów tych nie mogę tu wykorzystać w celach porównawczych, ponieważ ich nie ma - zostały zniszczone wraz z bogatymi zbiorami Pracowni Paleolitu podczas bombardowania Warszawy we wrześniu 1939 r.

S. K r u k o w s k i, w rozprawie poświęconej paleolitowi Polski, publikuje 16 różnych wyrobów makrolitycznych, pochodzących ze składu odkrytego na jednym ze stanowisk wydnowych również Grzybowej Góry.¹¹ W opisie jego zawartości podaje, że skład ten "był nieznacznie odsłonięty przez deflację; że był "wkopany w żwirowo-piaskowe podłoże podglebia eolicznego, przykrytego młodszymi eoliami piaskowymi, zachowanymi w sąsiednich świadkach" oraz, że zawierał "dwadzieścia parę krzemieni ułożonych sągowato, jak szesapy opałowego drzewa".

¹¹S. K r u k o w s k i, Paleolit, str. 108-109, tabl. 24-34.

Według S. K r u k o w s k i e g o, zawartość tego składu stanowiły przeważnie półwytwory rdzeni /"obłupnie"/ w różnym stadium obróbki oraz wyroby o charakterze zgrzebeł /"obłupnie zgrzebłowate"/. Poza typ jako pojedyncze okazy, autor wymienia: "obłupień wiórowo-rylcowaty na obłupie" i "duży amorficzny nóż - skrobacz na surowiaku kopalnianym bardzo nędznym" /w objaśnieniu rysunku tego okazu podaje: "amorficzne zgrzebło"/.

S. K r u k o w s k i podaje następującą ogólną charakterystykę zawartości tego składu: "Dobór nieszczególny. Sporo okazów małej wartości, prawie braków, zwłaszcza między zaczątkowymi rdzeniami i formami przejściowymi od nich do obłupni. Prawdziwym śmieciem nakopalnianym jest amorficzny nóż - skrobacz. Ten skład należy uważać za właściwy przemysłowi tarnowskiemu z powodu dużej ilości jednopiętowych obłupni i rdzeni, a także z powodu przeważnego niedbalstwa wyrobów, znanego z rdzeni i półsurowca w krzemienicach domowych tego przemysłu". Zawartość tego składu, jak również składu stanowiska Świdry Wielkie I, S. K r u k o w s k i zalicza do wyróżnionej przez siebie "podfacji górniczej cyklu nazowszańskieg". Jest to równoznaczne z datowaniem tej "podfacji górniczej", ponieważ wyróżniony przez tego autora i zidentyfikowany z przemysłem azylskim Europy Zachodniej przemysł tarnowski, z którym wiąże skład Graybowej Góry, datuje on wczesnym stadium "podokresu młodszego" Ancylus.

S. K r u k o w s k i omawia również zawartość składu wyrobów makrolitycznych, odkrytego przeze mnie na stanowisku Świdry Wielkie I. Oto jego charakterystyka i oznaczenie przynależności przemysłowej zawartości tego składu:¹²

"Były to surowiaki doborowe dość duże, a prócz nich słabe zaczątkowe rdzenie, jeden rdzeń jednopiętowy, trochę żółkawy, bardzo ordynarny, duże ciężkie obłupy, duże narzędzia amorficzne, zaczątkowe i użytkowane z takich obłupów. Typologia inwentarza urozmaicona, lecz w

¹²S. K r u k o w s k i, Paleolit, str. 107

całości wcale nie charakteryzująca (może tymczasem) jakiegoś określonego przemysłu domowego. Jest sporo wyrobów poślednich, które, będąc w pracowniach nakopalnianych narzędziami dorywczymi i pospolitymi i nie cenniejszymi, stawały się na obszarach importowych nabytkiem wartościowym głównie z powodu swych dużych rozmiarów. Wkopywanie składu w próchnicę biellicową - glebę, zamieszkałą przez świdzki przemysł, pozwala przypisywać skład temu przemysłowi. Ale nie daje całkowitej pewności, bo istnieją fakty mocnego "pośmiertnego" biellicowania całych próchnic w glebach piaskowych półkopalnych. Prócz tego rdzeń kółkowy oczywiście nie nadaje się do przemysłu świdzkiego. W dzisiejszym stanie wiadomości skład może być przypisany tylko przemysłom gulińskiemu, tarnowskiemu lub orońskiemu".

Zacytowana tu charakterystyka inwentarza składu świdzkiego różni się od podanej przeze mnie. Przypisać to należy przede wszystkim temu, że napisana została na podstawie dawnej, niedostatecznej znajomości inwentarza tego składu, który w czasie pisania tej charakterystyki znajdował się w zbiorach odkrywcy składu. Mylnie też jest twierdzenie jakoby skład był "w k o p a n y" w próchnicę biellicową - glebę zamieszkałą przez świdzki przemysł". Jak to wykazuje podany przeze mnie profil stratygraficzny (fig. 2), trudno mówić o wkopaniu tego składu i o poziomie, w którym się znajdował, że był to poziom "próchnicy biellicowej". Przyjmując wkopywanie składu w poziom "zamieszkały przez świdzki przemysł", a więc niesynchronizację tego składu z tym poziomem, jest zrozumiałe warunkowe "przypisanie" przez S. K r u k o w s k i e g o inwentarza składu do jednego z wyróżnionych przez siebie przemysłów epipaleolitycznych (wieku ancylusowego) - gulińskiego, tarnowskiego lub orońskiego. O niezwiązaniu inwentarza składu z poziomem, w którym znajdował się, zdecydowała obecność w ^{inwentarzu} ~~składzie~~, według oznaczenia S. K r u k o w s k i e g o - "rdzenia kółkowego". Jest to okaz podany przeze mnie na tabl. V, rys. 2-2b, który oznaczyłem jako narzędzie rdzeniowate podwójne z ostrzem skrobacza struga.

Brak drobnych, typowych narzędzi normalnego, codziennego użytku w inwentarzu tego składu, jak również w inwentarzach obu składów odkrytych na stanowiskach Grzybowej Góry, pozbawia prehistoryka ważnego kryterium dokładnego oznaczenia przynależności każdego z tych inwentarzy do określonego przemysłu. Opierając się na fakcie sporadycznego występowania w przemyśle świderekim ^{wyrobów} makrolitycznych o charakterze morfologiczno-typologicznym wyrobów składu oraz na fakcie występowania w tym przemyśle rdzeni z tyłcami przedstawiającymi partie ostrzy zgrzebeł makrolitycznych, następnie - opierając się na kryterium stratygraficznym, inwentarz składu stanowiska Świdry Wielkie I wiąże z przemysłem świderekim^I. Oczywiście, jak to już powyżej stwierdziłem - inwentarz tego składu jest importem z terenu Świętokrzyskiego. W związku przeto z zagadnieniem lokalizacji punktu wyjścia tego importu - z zagadnieniem dokładnego oznaczenia terenu, na którym bytowali świderczy-
cy przed swoją wędrówką doliną pra-Wisły na Północ, faktem bardzo ważnym jest zasadnicza wspólność cech morfologiczno-typologicznych inwentarza składu świdereckiego i opublikowanego przez S. K r u k o w s k i g o inwentarza składu Grzybowej Góry. Bliskość tę podkreśla jeszcze obecność w tym ostatnim ~~zgrzebie z rylcem~~ ^{rylca}, którego ostrze, sądząc z rysunku,¹³ jest typu ostrzy rylcowych składu świdereckiego, oraz obecność w inwentarzach obu składów. *tego samego typu zgrzebet.*

1 maj, 1959 r.

Streszczenie

Krzemienie publikowane pochodzą ze składu, który autor odkrył w 1921 r. na stanowisku wydnowym Świdry Wielkie I - S Warszawy /fig. 1/. Stanowisko to jest stanowiskiem nacierzystym przemysłu świderskiego I. W latach 1919-1934 było ono przedmiotem systematycznych badań autora. Wyniki tych badań podane zostały w dwóch publikacjach. Pierwsza z nich /1930 r./ dotyczy zagadnienia wieku geologicznego przemysłu świderskiego¹, druga /1935 r./ jest monografią tego przemysłu.² Prace te zawierają charakterystykę stanowiska Świdry Wielkie I oraz jego stratygrafię kulturową.

Skład został odkryty w południowej części stanowiska, w toku badań stratygraficznych, obejmujących również górną część jego podłoża, którym są piaski tarasu akumulacyjnego pre-Wiśły. Zawartość składu znajdowała się w układzie pierwotnym, w poziomie kulturowym przemysłu świderskiego I. Układ ten i warunki stratygraficzne składu przedstawiają fig. 2 i 3. Skład zawierał 41 krzemieni makrolitycznych, z których, na skutek dewastacji zbiorów przez hitlerowców w 1944 r., zaginęło 17 okazów. Krzemień wyłącznie górnourajski - górnostarecki, jeden okaz z krzemienia raurackiego, pochodzi z terenu północno-wschodniego zbocza Gór Świętokrzyskich /okolice Ostrowca - Ómielowa nad rzeką Kamienną/⁵⁻⁷. Dotychczas odkryte zostały dwa inne składy krzemieni makrolitycznych, oba na stanowiskach wydnowymych w miejscowości Grzybowa Góra nad rzeką Kamienną /koło miasta Skarżysko-Kamienna - NE Kielc/. Jedno z nich odkrył autor w 1924 r. Zawartość drugiego opublikował S. K r u k o w s k i.¹¹ Skład odkryty przez autora został zniszczony, wraz z bogatymi zbiorami Pracowni Paleolitu, we wrześniu 1939 r. podczas bombardowania Warszawy przez hitlerowców. Zawierał on niemal wyłącznie półwytwory rdzeni wiórowych. Drugi skład zawierał dwadzieścia parę różnych wyrobów z krzemienia miejscowego - górnostareckiego, barwy czekolad-

dowej. Inwentarz tego składu stanowiły przeważnie półwytwory rdzeni oraz narzędzia o charakterze sgrzebeł. Inwentarz ten charakteryzuje wspólność cech morfologiczno-typologicznych z inwentarzem składu stanowiska Świdry Wielkie I. Bliskość tę podkreśla obecność w inwentarzu składu stanowiska Grzybowa Góra grubego ryłca o ostrzu¹³ typu ostrzy rylicowych składu stanowiska Świdry Wielkie I. S. K r u k o w s k i zawartość obu składów zalicza do wyróżnionej przez siebie "podfacji górniczej cyklu nazowskiego" przemysłów epipaleolitycznych wieku górnej połowy okresu Ancyus i wiąże je z wyróżnionymi przez siebie przemysłami: zawartość składu Grzybowej Góry - z przemysłem tarnowskim, a stanowiska Świdry Wielkie I, warunkowo i nie precyzując - z przemysłami tarnowskim, galińskim lub orłowskim.

Za wyjątkiem jednego rdzenia odkupkowego /tabl. I, rys. 1/ i 2 odkupków nieregularnie zaszczerbionych /tabl. I, rys. 2 i 4-4a/, pozostałe wyroby ze składu stanowiska Świdry Wielkie I reprezentują narzędzia różne. W ogólnie przyjętej i stosowanej typologii narzędzi krzemianych stanowisk paleolitu górnego nie mają one miejsca. Z faktu tego nie wynika, ażeby w inwentarzach tych stanowisk wyroby nakreolityczne nie występowały. Oczywiście występują, tylko znamy je niedostatecznie, ponieważ publikowane są przeważnie narzędzia t y p o w e, oparte niemal wyłącznie na półsurowcu wiórowym. Stąd oznaczenie i klasyfikacja wyrobów tego typu jak omawiane nie może nie nastroczać trudności. W swojej klasyfikacji tych narzędzi ^{autor} oparł^{się} się na kryterium typu ostrza pracującego jako na kryterium podstawowym. ^{autor} Opierając się na tym kryterium ^{wyróżnił} w tym zespole dwie grupy narzędzi: przystosowanych do cięcia, ciosania, żłobienia i rycia - pierwsza grupa, oraz przystosowanych do skrobienia i strużenia - druga grupa. W każdej z tych grup występują narzędzia różnego typu. Pierwszą grupę reprezentują narzędzia podane na tablicach: I, 1, 2, 3-3a i 4-4a; II, fig. 1, 2, 3-3a i 4-4a; III, fig. 1, 2-2a,

¹⁴ J. Krukowski, Paleolit, tabl. 24, fig. 21-21d

3,4-4a i 5-5a; IV, fig. 1-1a. Drugą grupę reprezentują narzędzia podane na tablicach: III, fig. 2-2a; V, fig. 1-1a, 2-2a i 3-3b; VI, fig. 1-1b; VII, fig. 1 i 2-2a; VIII, fig. 1 i 2.

Narzędzia tego składu nie reprezentują specjalnego przemysłu makrolitycznego, nieswiązanego z przemysłem opartym na półsurowcu wiórowym, lecz zespół wyrobów, w którym dominują narzędzia o przeznaczeniu specjalnym i dlatego różniące się wymiarami, swoją morfologią i typologią. Brak drobnych, typowych narzędzi normalnego, codziennego użytku w inwentarzu tego składu, pozbawia prehistoryka ważnego kryterium dokładnego oznaczenia przynależności jego do określonego przemysłu. Opierając się na fakcie sporadycznego występowania w przemyśle świderskim narzędzi makrolitycznych o charakterze morfologiczno-typologicznym tego składu ~~†~~ oraz opierając się na kryterium stratygraficznym - inwentarz składu stanowiska Świdry Wielkie I autor wiąże z przemysłem świderskim I. Wyroby tego przemysłu, podobnie jak wyroby stanowiące zawartość składu, są wytonane zasadniczo z tego samego górnopaleolitycznego krzesienia, przyniesionego z terenu Świętokrzyskiego. Teren, na którym bytowali świderscy przed swoją wędrówką dolinę pre-Wisły na Północ - w okolicy Warszawy, nie jest dokładnie znany.

Rys. 1. Sytuacja geomorfologiczna stanowiska wydnowego Świdry Wielkie I. Według L. Sawickiego.

Stanowiska wydnowe: Św.W.I - Świdry Wielkie I; Św.W.II - Świdry Wielkie II - "Górki"; Św.M.III - Świdry Małe III; Św.M.IV - Świdry Małe IV; Św.M.V - Świdry Małe V.

t.pr. - taras pre-Wiśły, akumulacyjny, piaseczysty; t.z. - taras salewowy, wysoki, powodziowy; 85, 90 - warstwy wzniesienia terenu nad poziomem morza.

Rys. 2. Stanowisko Świdry Wielkie I. Profil stratygraficzny poprzeczny południowej, końcowej partii wału wydnowego ze składem wyrobów makrolitycznych.

- 1 - piaski tarasu akumulacyjnego pre-Wiśły z warstewkami mułku /m/
 - 2 - stary piasek wydnowy, dołem jasny żółtawy, plamiasty, przechodzi w żółty, wyżej żółtawo-rdzawy, reprezentujący poziom iluwialny z poziomem zbielicowanym, silnie iluwialnym w stropie /ep/
 - 3 - warstwa gleby leśnej współczesnej z podglebieniem bielicowym w spągu /ep/
 - 4 - piasek współcześnie nawiany, pochodzący z rozwiewania wydny
- Pozioomy kulturowe: św.I - przemysł świderski I; sk. - skład wyrobów makrolitycznych; św.II - przemysł świderski II; ep - przemysł azylsko-tardenuański.

Rys. 3. Stanowisko Świdry Wielkie I. Skład wyrobów makrolitycznych. Rysunek górny - w rzucie poziomym, po odczłonięciu; rysunek dolny - w profilu. Skala 1:10

Tablica I. Stanowisko Świdry Wielkie I. Skład. 2/3 w.n.

Tablica II. Stanowisko Świdry Wielkie I. Skład. 2/3 w.n.

Tablica III. Stanowisko Świdry Wielkie I. Skład. 2/3 w.n.

Tablica IV. Stanowisko Świdry Wielkie I. Skład. 2/3 w.n.

Tablica V. Stanowisko Świdry Wielkie I. Skład. 2/3 w.n.

Tablica VI. Stanowisko Świdry Wielkie I. Skład 2/3 w.n.